

7. Płachciak A. Idea zrównoważonego rozwoju jako zasada sprawiedliwości. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*. 2009. № 1 (12). S. 197-204.

8. Яковлева Г О. Суб'єкти права соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2019. 434 с.

9. Муравенко О.Ю. Особливості правової природи принципу законності. *Публічне право*. 2012. № 2 (6). С. 380-385.

10. Муравенко О.Ю. Роль і місце прокуратури в забезпеченні законності в державному управлінні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2014. 203 с.

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-02

Барсуک М.А.

кандидатка юридичних наук, суддя
Північного апеляційного господарського суду

ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена з'ясуванню основних ознак соціального захисту суддів в Україні. Встановлюючи сутнісний зміст поняття «соціальний захист суддів в Україні» автор доходить думки, що ця особлива гарантія незалежності та самостійності суддів характеризується рядом особливих ознак. Цей вид захисту, з одного боку, стосується працівника зі спеціальним трудовим статусом, а саме того, що володіє правовим статусом судді (також судді у відставці), а з іншого боку – членів його сім'ї. Соціальний захист суддів в Україні ґрунтується на особливій нормативно-правовій основі (тлумачиться з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, що стосуються статусу суддів і потреби забезпечення соціальної безпеки таких працівників), яка є нормативною підставою соціального захисту, що застосовується за наявності для цього фактичних і процедурних підстав. Для соціального захисту суддів характерним є також те, що ним охоплено комплекс додаткових соціальних гарантій, що не є особистим привілеєм судді, а заходом компенсування обмежень, заборон і ризиків, якими характеризується робота судді. Крім того, соціальний захист судді – це важливий обов'язок держави, виконання якого має надзвичайне соціально-правове значення для індивіда, суспільства та держави. Окремо звертається увага на те, що соціальний захист суддів в Україні передбачає створення і дію правового механізму соціального захисту суддів. У висновках до статті окреслюються перспективні напрями подальших досліджень проблематики соціального захисту суддів в Україні.

Ключові слова: гарантії правосуддя, ознаки, соціальна держава, соціальний захист, суддя у відставці, суддя, трудовий статус.

The article aims to clarify the key features of social protection for judges in Ukraine. By defining the concept of “social protection of judges in Ukraine”, the author concludes that this guarantee of judicial independence is distinguished by several unique characteristics. This type of protection concerns an employee with a special labor law status, namely, a judge holding legal status (also a retired judge), and, on the other hand, members of their family. A special legal framework protects judges in Ukraine. This is interpreted in light of the judicial positions of the Constitutional Court of Ukraine regarding judges' status and the need to ensure social security for such employees. This framework serves as the regulatory ground for social protection measures, provided factual and procedural grounds exist for them. The social protection of judges in Ukraine includes additional social guarantees that compensate for the restrictions, prohibitions, and risks inherent in their work, rather than personal privileges for judges. Furthermore, it is the state's responsibility to ensure a judge's social protection, which is of the utmost social and legal significance for individuals, society, and the state. Separately, attention is

drawn to the fact that the social protection of judges in Ukraine involves the creation and operation of a legal mechanism for the social protection of judges. The article outlines promising areas for further research on the issues of the social protection of judges in Ukraine.

Keywords: *features, guarantees of justice, judge, labor status, retired judge, social protection, welfare state.*

Постановка проблеми. Цивілізаційний розвиток сучасних держав безальтернативно здійснюється в рамках вектора людиноцентризму. Саме тому всі сучасні соціальні, правові та демократичні держави приділяють особливу увагу закріпленню в законодавстві та забезпеченню на практиці можливостей реалізації людиною гарантованих державою різних груп прав людини, зокрема, соціальних прав людини. Виходячи з відповідних цивілізаційних міркувань жодна з сучасних держав, котра дійсно створює сприятливе для існування людини середовище (у межах конкретного соціокультурного виміру), не може (власне, без втрати іміджу цивілізованої держави, що позначається на її авторитеті в міжнародному співтоваристві, на глобалізаційно-інтеграційних спроможностях, а також на інвестиційній привабливості) відходити від парадигми людиноцентризму в яких би то не було напрямках діяльності держави (включно з економічним, технологічним та іншими напрямками) [див., напр.: 1, с. 41]. Особливо актуальним це питання постає щодо професійних публічних службовців, адже створення умов соціально безпечного існування таких працівників зумовлює також належне функціонування держави, а відтак – засвідчує її спроможність ефективним чином функціонувати в безпековій, соціальній, економічній та інших сферах. При цьому серед професійних публічних службовців слід виокремити саме суддів, забезпечення заходами соціального захисту належного рівня соціальної безпеки яких: 1) є важливою гарантією незалежності та самостійності суду та суддів; 2) свідчить про те, що держава дійсно заінтересована в тому, щоби неухильно розвиватись в якості соціальної, правової та демократичної держави. Вказане, поза сумнівом, є важливим фактором для успішної реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також для залучення іноземних інвестицій в економіку держави, яка постраждала від пандемії коронавірусної хвороби та знесилюється триваючою агресією проти України. Отже, в умовах сьогодення вбачається доцільність в дослідженні сутності соціального захисту суддів в Україні.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча на сьогоднішній день окремі аспекти соціального захисту (забезпечення) суддів в Україні вже досліджувались українськими вченими (серед яких О.О. Беспалов, В.О. Журавель, Г.А. Зуб, М.І. Іншин, О.В. Карпушова, Е.Л. Ковалюмнус, В.Г. Костенко, Ц.В. Оганісян, А.В. Сапон, Ю.І. Соколова, О.І. Тищенко та ін.) слід констатувати, що на сьогоднішній день відсутньою залишається наукова позиція стосовно переліку основних характеристик соціального захисту суддів в Україні. При цьому наукові напрацювання вчених присвячені з'ясуванню змісту соціального захисту та соціального захисту суддів зокрема дозволяють дійти думки про можливість окреслення системи основних рис досліджуваного соціально-правового явища.

Метою статті є встановлення основних ознак соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення означеної мети слід виконати наступні завдання: 1) сформулювати визначення поняття «соціальний захист суддів в Україні»; 2) виокремити та проаналізувати основні риси соціального захисту суддів в Україні; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Позиції українських вчених щодо розуміння сутності поняття «соціальний захист» [див., напр.: 2; 3], а також соціального захисту суддів [див., напр.: 4–6] вказують на те, що під поняттям «соціальний захист суддів в Україні» слід розуміти особливу гарантію незалежності та самостійності суддів, що виявляється у передбаченій законодавством комплексній діяльності суб'єктів, зобов'язаних забезпечувати соціальну безпеку суддів, цілісно спрямованій на створення та підтримання

соціально безпечних, гідних умов (гарантій) існування суддів (також суддів у відставці; опосередковано – членів сім'ї судді), за яких вони спроможні реалізувати належні їм права та законні інтереси, повноцінно задовольняючи таким чином матеріальні та моральні потреби, а також уникаючи негативного впливу соціальних та інших ризиків, пов'язаних із перебуванням на посаді судді.

Враховуючи запропоноване визначення досліджуваного явища можемо дійти висновку, а так само аналіз принципів і норм чинного законодавства, що упорядковують відносини та процедури забезпечення соціальної безпеки суддів, дозволяє дійти висновку, що соціальний захист суддів характеризується наступними *особливими рисами*:

1. Соціальний захист суддів в Україні, з одного боку, стосується працівника зі спеціальним трудовим статусом, а саме – з правовим статусом судді, судді у відставці, а з іншого боку – членів їх сім'ї. У контексті дослідження сутності і змісту соціального захисту суддів важливо розуміти ту обставину, що дія правового механізму соціального захисту відповідного кола працівників в дійсності охоплює своєю соціально-захисною дією таких суб'єктів:

1) суддів. Спершу зазначимо, що судді – це професійні публічні службовці, котрі у відповідності до Закону України 2016 року № 1402-VIII займають штатну суддівську посаду в одному з судів України (ч. 1 ст. 52), реалізують судову владу (ст. 1), маючи виключне право на здійснення правосуддя на професійній основі (ст. 5). Відтак, правовий статус судді в нашій державі «є організаційно-правовою формою забезпечення незалежності громадянина, який наділений суддівськими повноваженнями для здійснення правосуддя, підкоряючись Конституції України та закону» [7, с. 103];

2) суддів у відставці. Правовий статус суддів у відставці в Україні прирівнюється до конституційного статусу судді [8, с. 170], що також стосується й питання реалізація такими особами права на соціальний захист суддів. Це гарантується на міжнародно-правовому рівні та на рівні Закону України 2016 року № 1402-VIII. Гарантування державою соціального захисту суддям у відставці в Україні (власне, так само, як й в інших соціальних і правових державах) мотивовано тим фактом, що Україна – це правова та соціальна держава, котра розбудовується за моделлю справедливої, людиноцентричної держави, що турбується про осіб, які віддали протягом років свого трудового та позатрудового життя професійні знання, досвід, а також здоров'я, присвятили своє трудове і позатрудове життя виконанню владних повноважень, а також підвищенню довіри суспільства до посади судді, публічного авторитету судової влади;

3) члени сім'ї судді. Приймаючи до уваги частини 2 і 4 ст. 3 Сімейного кодексу України, а також ч. 1 ст. 1 Закону України 2000 року № 1768-III доходимо думки, що соціальний захист членів сім'ї судді в контексті соціального захисту суддів – це передбачені законодавством заходи забезпечення соціальної безпеки осіб, що спільно проживають із суддями, пов'язані з ними спільним побутом, мають з ними взаємні права та обов'язки, вважаючись членами сім'ї суддів, утвореної на підставах, які, по-перше, не заборонені законом, а по-друге – не суперечать моральним засадам суспільства. Потреба в охопленні членів сім'ї суддів окремими заходами соціального захисту мотивована тим фактом, що перебування судді на посаді також обтяжує широту свободи соціального життя також і членів їх сімей, що в правовій та соціальній державі вимагає справедливого компенсування.

2. Соціальний захист суддів в Україні ґрунтується на особливій нормативно-правовій основі. Фундамент нормативно-правового регулювання соціального захисту суддів складають Конституція України, а також закони України 2016 року № 1402-VIII, 1998 року № 16/98-ВР, 1999 року № 1105-XIV та міжнародно-правові акти, що визначають стандарти унормування на національному рівні правового статусу судді, правила забезпечення незалежності та самостійності суддів. Додаткове значення в цьому питанні також набувають норми законодавства, які мають опосередковане значення до дії правового механізму соціального захисту суддів (наприклад, Кодекс законів про працю України,

Закон України 2015 року № 889-VIII) чи регулюють спеціальні аспекти забезпечення соціальної безпеки відповідної групи працівників зі спеціальним трудовим статусом (зокрема, це закони України 1991 року № 2011-XII, 1993 року № 3551-XII, 1996 року № 504/96-ВР та ін.).

Крім того, оскільки для належної дії механізму соціального захисту в Україні надзвичайно важливе нормативно-правове значення набувають також акти Конституційного Суду України, закономірним чином рішення органу конституційного правосуддя мають відповідне значення й для соціального захисту суддів в Україні. При цьому слід зазначити, що в цьому аспекті йдеться, як про рішення КСУ, що стосуються загальних питань соціального захисту в нашій державі (зокрема, рішення КСУ 2018 року № 9-р, № 12-р, 2019 року № 2-р, 2020 року № 3-р(I), № 12-р та ін.), так і особливих питань соціального захисту саме суддів (наприклад, рішення КСУ 2002 року № 5-рп, 2004 року № 20-рп, 2005 року № 8-рп, 2020 року № 2-р(II), № 4-р, № 10-р).

3. Соціальний захист суддів в Україні передбачає комплекс додаткових соціальних гарантій, що не є особистим привілеєм судді, а заходом компенсування обмежень, заборон і ризиків, якими характеризується робота судді. Як вже неодноразово зазначалось, мотиви закріплення в законодавстві додаткових (спеціальних) соціальних гарантій суддів в Україні (власне, як і в будь-якій іншій правовій та соціальній державі) не є особистим привілеєм, а встановлюються у зв'язку із:

1) покладенням державою на суддів обов'язку реалізувати в рамках своєї трудової діяльності специфічної функції – здійснення правосуддя, наслідком чого є відновлення та культивування справедливості в суспільстві та державі шляхом задоволення права на справедливий суд;

2) потребою зниження корупційних ризиків, які наявні в роботі судді та посилюються в тому разі, коли стан соціального захисту суддів є неналежним. Як відомо, для України проблема корупції є однією з найбільш складних через її системний характер та високий рівень толерантності до корупції населення, котре, будучи негативно налаштованим до такого явища, попри це – бере в ній активну участь [9, с. 123-124]. Саме тому підвищення рівня соціального забезпечення суддів є базовою умовою подолання корупційних явищ у системі правосуддя;

3) потребою справедливої соціально-правової компенсації:

а) множини адміністративно-правових обмежень і заборон, які передбачені в чинному законодавстві та застосовуються до суддів у зв'язку із займаною ними посадою задля недопущення використання таким колом працівників свого особливого службового становища і можливостей з неправомірною метою, досягнення якої може шкодити забезпеченню прав людини, суверенітету держави та ін.;

б) ряду морально-етичних обмежень, які поширюються на суддів, суддів у відставці та опосередковано покладаються також і на членів їх сім'ї, будучи пов'язаними із потребою виправдання судьями (судьями у відставці), членами їх сімей очікувань суспільства стосовно ролі судді в культивуванні справедливості, добросовісності та доброчесності в службовому та позаслужбовому житті тощо.

4. Соціальний захист суддів в Україні здійснюється на основі відповідних нормативних, фактичних і процедурних підстав. Під фактичними підставами соціального захисту суддів в Україні слід розуміти обставини дійсності, якими охоплено наступне: 1) наявність статусу судді (судді у відставці, члена сім'ї судді), що вже є достатнім для того, щоби характеризуватись в якості особи, котра потребує спеціального соціального захисту та забезпечення державою повноцінної реалізації права на соціальний захист; 2) наявність юридичних фактів, які засвідчують необхідність застосування до судді тих чи інших заходів соціального захисту (наприклад, досягнення віку, з якого суддя повинен піти на пенсію, набуття суддею статусу особи з інвалідністю, котра потребує спеціально адаптованого до його потреб робочого місця тощо).

Що ж стосується юридичних підстав соціального захисту суддів в Україні, то ними постають норми, охоплені нормативно-правовою базою правового механізму соціального захисту вказаного кола працівників, й які є застосовними в рамках конкретної фактичної підстави такого захисту. Так, приміром, коли у судді виникає потреба в медичному обслуговуванні, то безоплатно в державних закладах охорони здоров'я він може отримати таку послугу на підставі ч. 1 ст. 144 Закону України 2016 року № 1402-VIII. При цьому процедурна підстава соціального захисту суддів в не завжди є обов'язковою, адже в дійсності не будь-яке застосування заходів соціального захисту суддів потребує видання наказу (розпорядження, іншого акту).

5. Соціальний захист суддів в Україні має надзвичайне соціально-правове значення для індивіда, суспільства та держави, адже є гарантією незалежності судді (судової влади загалом), а також гарантією дотримання стандартів гідної праці відносно суддів, що уможливорює належне виконання суддями своїх обов'язків (позначається на ефективності правосуддя, задоволенні права людини на справедливий судовий захист та ін.). У цьому контексті слід зазначити, що соціальний захист суддів у відставці надає впевненості професійному судді в тому, що його рівень соціальної безпеки буде забезпеченим державою й після його виходу у відставку, а тому під час перебування на посаді судді він може повністю сконцентрувати свій трудовий потенціал на реалізацію функцій правосуддя в державі. Аналогічним чином соціально-правовою значимістю також характеризується й соціальний захист членів сім'ї судді в рамках дії правового механізму соціального захисту суддів в Україні – судді усвідомлюють, що за соціальну безпеку таких близьких їм осіб турбується у відповідній мірі держава, а відтак суддя може знизити свій рівень тривоги з приводу того, чи будуть соціально захищеними його члени сім'ї (зокрема, й з виходом судді у відставку).

6. Соціальний захист суддів в Україні є обов'язком держави, що виконується в результаті реалізації соціальної функції держави у діях відповідних суб'єктів владних повноважень. Вказане є важливою гарантією того, що соціальний захист суддів буде, *по-перше*, виконуватись з дотриманням вимог законності (тобто, з урахуванням юридичних приписів ч. 2 ст. 19 Конституції України), *по-друге*, на стабільній основі, адже гарантом соціального захисту суддів постає держава, а ця діяльність гарантується за рахунок «публічних коштів».

7. Соціальний захист суддів в Україні передбачає створення та дію правового механізму соціального захисту суддів, для якого характерним є, зокрема те, що він: 1) впливає із загальної соціальної політики держави, як соціальної та правової держави, а також з політики забезпечення правосуддя в Україні, як в правовій та демократичній державі; 2) як системна юридична конструкція, комплексно узгоджена із конкретною метою свого створення та дії, а саме: задоволення певних інтересів суддів, суспільства та держави у соціальній та інших сферах соціального буття шляхом задоволення інтересу суддів в їх соціальному захисті, що в практичній дійсності досягається, коли досягнута мета соціального захисту суддів; забезпечення правової нормативності взаємодії суб'єктів, які забезпечують соціальний захист суддів, між собою та з суддями, а також суддів між собою з метою захисту свого права на соціальний захист, та на реалізацію цього суб'єктивного права; 3) виконує комплекс завдань, які об'єктивують мету створення та дії цього правового механізму, наприклад: утілення в життя основних цінностей соціального права України; забезпечення соціальної безпеки суддів у різних сферах їх соціального буття, що пов'язані із виконанням повноважень судді та соціальної ролі судді; узгодження (збалансування) приватних і публічних інтересів у контексті забезпечення належного функціонування судової гілки влади та забезпечення соціальної безпеки суддів та ін.; 4) виконує комплекс функцій, обумовлених функціями соціального захисту суддів.

Висновки. На сьогоднішній день робота судді врегульовується нормами законодавства, які передбачають для суддів «ряд обмежень та гарантій трудової діяльності,

які необхідні для здійснення справедливого та об'єктивного судочинства» [10, с. 125]. У зв'язку із тим, що Україна є правовою, соціальною та демократичною державою, котра має євроінтеграційні прагнення, відповідні обмеження широти можливостей у сфері праці та зайнятості, що встановлюються відносно особи, яка є суддею, передбачають різноманітні соціальні «компенсації». Крім того, робота судді характеризується множиною соціальних ризиків, які можуть створювати для відповідного кола працівників умови критичної соціальної вразливості, а отже – є факторами, які можуть шкодити незалежності судової влади та самостійності трудової діяльності судді. Враховуючи ці та інші обставини дійсності законодавча та виконавча гілки влади в Україні, як в правовій та соціальній, демократичній державі, створюють комплексні умови соціально безпечного буття судді в його трудовій та позатрудовій життєдіяльності, головним чином – розробляючи й впроваджуючи заходи соціального захисту суддів, що обумовлює існування правового механізму соціального захисту суддів в Україні.

Таким чином, задля наповнення наступної судово-правової реформи належним соціальним змістом на основі висновків щодо комплексу основних рис соціального захисту суддів в перспективі потребується дослідження таких питань соціального захисту відповідного кола працівників: 1) з'ясування мети, завдань і функцій соціального захисту; 2) уточнення сутності права судді на соціальний захист; 3) концептуалізація правового механізму соціального захисту суддів, а також проблем його дії та шляхів їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павліченко О.В. Доктрина соціального захисту жінок в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 392 с.
2. Малюга Л.Ю. Юридична природа поняття соціальний захист дітей-інвалідів. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 40-45.
3. Рошканюк В.М. Правове регулювання соціального захисту в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Ужгород, 2012. 219 с.
4. Іншин М.І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 535-544.
5. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.
6. Костенко В.Г. Поняття соціального забезпечення суддів. *Соціальне право*. 2020. № 1. С. 165-169.
7. Ковалів М.В., Гудима В.В., Приведа А.В. Адміністративно-правовий статус судді. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2021. № 3 (19). С. 101-107. doi:10.25313/2617-572X-2021-3-7326.
8. Бойко О.Є. Окремі питання здійснення досудового розслідування щодо суддів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 167-175.
9. Заросило В.О. Хабарництво як базисна форма прояву корупції. *Вісник Південного регіонального центру НАПрН України*. 2018. Вип. 16. С. 123-139.
10. Логвиненко М.І., Юрковський Ю.О. Особливості правового статусу суддів як суб'єктів трудових правовідносин. *Судова апеляція*. 2013. № 3. С. 124-127.